

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่องทิศทางการพึ่งตนเองในสังคมที่กำลังเปลี่ยนไป : ศึกษาเฉพาะกรณีหมู่บ้านสองแห่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นการศึกษเปรียบเทียบลักษณะ ปัจจัยเงื่อนไขที่ทำให้ชุมชนพึ่งตนเองได้และไม่ได้

ข้อมูลที่นำเสนอในการศึกษาครั้งนี้ รวบรวมมาจากการวิจัยภาคสนามตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน 2532 - ตุลาคม 2533 ในหมู่บ้านสองแห่งของจังหวัดมหาสารคาม โดยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพด้วยการพิจารณาปรากฏการณ์ภายในบริบททางสังคม วัฒนธรรมของชุมชน การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมและการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง แนวคิดหลักในการศึกษานี้ คือแนวคิดการพึ่งตนเองในระดับกลุ่ม (Collective Self-Reliance) ของกัลตุง (Johan Galtung) ในการกำหนดหมู่บ้านที่พึ่งตนเองได้ว่าเป็นสังคมหรือชุมชนที่มีการจัดระบบเพื่อให้ประชาชนสามารถตอบสนองความต้องการของตนเอง ด้วยวิธีการช่วยเหลือตนเอง ด้วยการร่วมมือกับคนอื่น ๆ ที่อยู่ในสถานการณ์เดียวกัน

ผลการศึกษาพบว่า บ้านหนองน้ำใสมีการจัดตั้งองค์กรประชาชนเพื่อแก้ปัญหาเรื่องการขาดแคลนน้ำ ความยากจนในหมู่บ้าน ให้ชาวบ้านมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นด้วยการจัดตั้งองค์กรประชาชนในรูปของกลุ่มหรือโครงการ แต่ในบ้านนาสะแกกลับไม่พบการจัดตั้งองค์กรเพื่อการช่วยเหลือตนเองเกิดขึ้นเลย เนื่องจากปัจจัยทั้งภายในและภายนอกที่มีอยู่ในบ้านหนองน้ำใสเป็นเครื่องสนับสนุนให้ชุมชนพึ่งตนเองได้ ขณะที่ปัจจัยเงื่อนไขเหล่านี้กลับกลายเป็นข้อจำกัดหรืออุปสรรคต่อกระบวนการพัฒนาไปสู่ชุมชนพึ่งตนเองของบ้านนาสะแก รวมทั้งข้อจำกัดทางด้านบริบททางสังคมและวัฒนธรรม ที่ได้ผ่านการหล่อหลอมจากพัฒนาการของหมู่บ้านแตกต่างกันด้วย

ปัจจัยเงื่อนไขที่กล่าวนี้แบ่งออกเป็นปัจจัยภายในชุมชน ได้แก่ (1) ผู้นำชุมชนที่มีความรู้ ความสามารถและคุณธรรม (2) แรงจูงใจของชาวบ้านที่ต้องการเข้าร่วมโครงการหรือองค์กรที่เสริมสร้างหลักประกันในชีวิต (3) โครงสร้างทางเศรษฐกิจ ที่มีการประกอบกิจกรรมทางการเกษตรหลายอย่าง โดยเฉพาะระบบการเกษตรแบบไร่นาสวนผสม (4) โครงสร้างทางการเมือง คือสถาบันชุมชน (บ้าน วัด

โรงเรียน) มีความสามัคคี เข้มแข็งและมีระบบจัดการกับความขัดแย้งภายในชุมชน
(5) โครงสร้างทางสังคม คือการมีส่วนร่วมของประชาชน ความเป็นปึกแผ่นบูรณภาพ
และ (6) การมีองค์กรเพื่อการช่วยเหลือตนเองเกิดขึ้นด้วย ส่วนปัจจัยภายนอก
ได้แก่ ภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน ระบบตลาด(พ่อค้า) และนักการเมือง ซึ่งใน
ชุมชนพึ่งตนเองได้ จะต้องรู้เท่าทัน เลือกรับปัจจัยภายนอกที่กระทบต่อหมู่บ้านในช่วง
เวลาต่าง ๆ กัน

ในกรณีบ้านหนองน้ำใส พบว่าปัจจัยภายในทั้งหมดได้ทำงานประสาน เกื้อกูล
และเชื่อมโยงกันอย่างเข้มแข็ง โดยอาศัยปัจจัยภายนอกเฉพาะเงื่อนไขที่เป็นประโยชน์
ต่อชุมชน เข้ามาสนับสนุนองค์กรเพื่อการช่วยเหลือตนเองที่จัดตั้งขึ้นภายในชุมชน

ส่วนบ้านนาสะแก ปัจจัยเงื่อนไขภายใน ไม่สามารถทำงานประสานเชื่อมโยง
กันได้เลย (mal-function) ต้องอาศัยปัจจัยภายนอกเข้ามาจัดระบบและแก้ไข
ปัญหาของชุมชน

นอกจากนี้ยังพบว่า ลักษณะของชุมชนพึ่งตนเอง จะเกิดขึ้นได้นั้น ต้อง
ผ่านกระบวนการต่อสู้ดิ้นรน และเกิดการพัฒนาหมู่บ้านโดยรวมควบคู่กันไปด้วย